

شنووی پس چہ باید کرد
مع
مسافر

شیخ غلام علی ایبٹ آبادی

**Collection of Prof. Muhammad Iqbal Mujaddidi
Preserved in Punjab University Library.**

پروفیسر محمد اقبال مجددی کا مجموعہ
پنجاب یونیورسٹی لائبریری میں محفوظ شدہ

سایه کبریا و اقامت شرق
مخالف

اقبال

اقبال

جماعتی متن عربی و فارسی کے ساتھ

طبع اول، ۱۹۳۶ء

طبع دوم، ۱۹۴۴ء

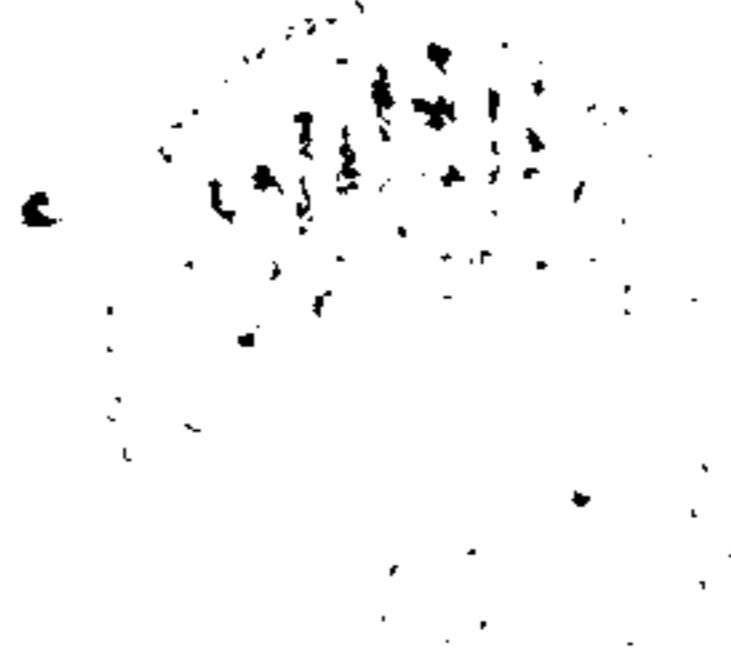
طبع سوم، ۱۹۴۷ء

طبع چہارم، ۱۹۵۸ء

مثنوی

پسین باید کرد اے قوم شرق

پسین

فہرستِ مضامین

صفحہ	مضمون	نمبر شمار
۲	بخوانندہ کتاب	۱
۵	تمہید	۲
۹	خطاب بہ مہر عالمناپ	۳
۲۲	حکمتِ ظہیمی	۴
۲۱	حکمتِ فرعونی	۵
۲۴	لا الہ الا اللہ	۶
۲۳	فقتہ	۷
۲۲	مرد و مرد	۸
۲۶	در اسرارِ شریعت	۹
۲۴	اشکے چند برفراقِ ہندیاں	۱۰
۲۶	سیاستِ حاضرہ	۱۱
۵۱	حرفے چند با اُمتِ عربیہ	۱۲
۵۶	پس چہ باید کردے اقوامِ شرق	۱۳
۶۲	در حضورِ رسالتِ مآب	۱۴

بخوانند کتاب

سپاہ تازہ برانگیرم از ولایت عشق
 کہ در حرمِ خطرے از بغاوتِ خود است
 زمانہ بھیج نداند تحقیقت اورا
 جنوں قباست کہ موزون بقامتِ خود است
 ہاں مقام رسیدم چو در پیشِ کرم
 طوافِ بام و درین سعادتِ خود است
 گماں مبر کہ خود را حساب و میزان نسبت
 نگاہ بندہ مومن قیامتِ خود است

امتناں را زندگی جذبِ درویش
 بیچ توے زیدِ چرخ لا جو رو
 مومن از غم و توکل قاهر است
 خیر را او باز میسد اندر شتر
 کوهسار از ضربت او زید زین
 نام از محبت آن من خود ده
 در چین ز مثل بوستور و فاش
 عصر تو از رهنر جان آگاه نیست
 فلسفی این رهنر کم فهمید هست
 دیده از قندیل دل روشن نکرد
 کم نظر این جذبِ گوید جنوں
 بے جنوں فنون کارے نکرد
 گوندار و این و جوہر کافر است
 از نگاہش عالمے زید زبر
 در گریبانش ہزاراں رتخیز
 کہنگی را از تماشا بروہ
 در میان ننگ پاک از ننگ باش
 دین او جز حبت غیر اللہ نیست
 فکر او بر آب و گل بچید است
 پس ندید الا کبود و سرخ و زرد

اے خوش آن مردے کہ دل باکس نداد

بندِ غیرِ اللہ را از پاکشاد

سیرِ شیریں را نہ فہمگاہ ویش جز بہ شیریں کم بگو ہسر از خوش

با حرفِ سفلہ نتوان خوردے گرچہ باشد پادشاہِ روم و لے

یوسفِ مارا اگر گرگے بود بہ کہ مرے ناکسے اورا خرد

اہلِ دنیا بے تخیل بے قیاس بوریبا فانِ طلسم ناشناس

اعجمی مرے پہ خوش شعرے سُرود سوزد از تاثیرِ او جاں درِ جود

ناملہ عاشق بگو شسِ مردمِ دنیا

بانگِ مسلمانِ و دیارِ دنگ است

معنیِ دینِ سیاست بازگوے اہلِ حق را زینِ حکمت بازگوے

غم خوردن غم افزایان خورد (روی) زانکه عاقل غم خورد و کورک شکر،
خزقه خود بار است بردوش فقیر چوں صبا جز بوی گل سامان مگر

قلزمی؟ بادشت و درپیم ستیز

شببھی؟ خود را بہ گلبرگے بریز

سرتخی بر مرد حق پوشیدہ نیست ، روح مومن بیچ میدانی کہ حسیت

قطرہ شببم کہ از فوق نمود عقده خود را بدست خود کشود

از خودی اندر ضمیر خود نشست رخوتیش از خلوت افلاک بست

سوخ سوئے دریائے نیے پایاں نکرد خوشیتن را در صدف پنهان نکرد

اندر آغوش سحر یک دم تپید

تا بکام غنچه نورس حکید

خطاب بہ مہر عالم کتاب

اے امیرِ خاور اے مہرِ منیر
 از تو این سوز و ستر اندر وجود
 می رود روشن تر از دستِ کلیم
 پر تو تو ماہ را مہتاب داد
 لاله را سوزِ دروں از فیض تست
 زرگساں صد پودہ را بر می درد
 خوش بیا صبح مراد آورده
 می کنی ہر ذرہ را روشن ضمیر
 از تو ہر لوشید را ذوق نمود
 زورق ز دین تو در جہتِ سیم
 لعل را اندر دل سنگ آید اد
 در رگ او موجِ خون از فیض تست
 تا نصیب از شعاع تو برد
 ہر شجر را نخلِ سینا کردہ

زرگساں: مزید علیہ زرگس

تو فروغِ صبح و من پاپایں روز
 تیرہ خاتم را سراپا نور کن
 تا بروز آرم شب افکارِ شرق
 از نوائے بچتہ سازم خام را
 فکرِ شرق آزاد کرد و از فرنگ
 زندگی از گرمی ذکر است بس
 چوں شود اندیشہ قوی خراب
 میرد اندر سینہ اش قلبِ سلیم
 بر گراں از حرب ضرب کائنات
 در ضمیر من چراغی بر فروز
 در تجلی ہائے خود ستور کن
 بر فروزم سینہ احرارِ شرق
 گردش و بگرد ہم ایام را
 از سر و دمن بگیرد آب رنگ
 حریت از عفتِ فکر است بس
 ناسرہ گردد بدستش سیم ناب
 در نگاہِ او کج آید مستقیم
 چشم او اندر سکوں بند حیات

ناسرہ: کھوٹی

موج از دریايش كم گرو و بلند گوهر او چون خرف نارا رجمند
 پس نخستين بايدش تطهير كند
 بعد از آن آسان شود تعمير كند

تطهير: پاک کرنا

حکمتِ کلیمی

تانبوت حکیم حق جاری کند
 پشتِ پابر حکمِ سلطان می زند
 وز نگاہش قصرِ سلطان کہند دید
 غیرتِ او بختِ ابد حکمِ غیر
 پختہ سازد صحبتش ہر خام را
 تازہ غوغائے وہدایام را
 درسِ او اللہ بس باقی ہوس
 تا نیفتد مرد حق در بند کس
 از نمِ او آتش اندر شاخِ تاک
 در کفِ خاکِ ازومِ او جانِ پاک
 معنیِ جبریل و قرآن است او
 فطرۃ اللہ را نگہبان است او
 حکمتش برتر از عقلِ دو فنون
 از ضمیرش امتی آید برون

پشتِ پازون : ٹھکرا دینا

حکمرانی بے نیاز از تخت و تاج	بے کلاه و بے سپاہ و بے خراج
از نگاہش فرودیں خیز و زوئے	در دیر خرم تلخ تر گرد و زوئے
اندراہ صبح گاہِ او حیات	تازہ از صبح نمودش کائنات
بحر و بر از زورِ طوفانش خراب	در نگاہِ او پیام انقلاب
در سِ لَاخَوْفٌ عَلَيْكُمْ مِیْ بُد	تا دلے در سینہٴ آدم نهد
غرم و سلیم و رضا آموزدش	در جہاں مثل چراغِ افروزدش
من نمیدانم چه افسوس می کند	روح را در تن دگرگوں می کند
صحبتِ او بہر حرفِ را در کند	حکمتِ او بہر تہی را پر کند

لَاخَوْفٌ عَلَيْكُمْ: تبلیغِ باریہ قرآنی لَاخَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا هُمْ

يَخْزَنُونَ یعنی مومن خوف و غم سے پاک ہیں۔

بند در ماندہ را گوید کہ خیز	بہر کہن معسبور کن ریز ریز
مرد حق! افسون این دیر کہن	از دو حرف رچی اَلَا عَلٰی اشکن
فقر خواہی از تہیدستی مثال	عافیت حال نے در جاہ مال
صدق و اخلاص و نیاز و سواد و	نے زرد و سیم و قماش سرخ و زرد
بگذر از کاوس و کئے از زندہ	طوف خود کن گرد و ایوانے مگرد
از مقام خویش دور افتادہ	گر کسی کم کن کہ شاہین ادہ
مرغک اندر شاخسار بوستان	بر مراد خویش بند و آشیان
تو کہ داری فکرت گردوں مسیر	خویش را از مرغکے کمتر مگیر
دیگر این نہ آسماں تعمیر کن	بر مراد خود جہاں تعمیر کن
چوں فنا اندر رضائے حق شود	بندہ مومن قضائے حق شود

چار سوئے بافضائے نیکیوں
 از خمیبِ ریاکِ و آید بروں
 در رضائے حق فنا شو چوں سلف
 گوهرِ خود را بروں آرا از صدق
 در ظلامِ این جہانِ سنگ و خشت
 چشمِ خود روشن کن از نورِ شریعت
 تانہ گیری از جلالِ حق نصیب
 ہم نیابی از جمالِ حق نصیب
 ابتدائے عشقِ مستیِ قاہری است
 انتہائے عشقِ مستیِ لبری است
 مردِ مومن از کمال است وجود
 او وجودِ غیبِ او ہر شے نمود

گر گنجِ سوز و تاب از لالہ
 جز بکامِ او نہ گردد مہرِ مہ

وائے قوتے کشت تہذیب و تمدن
می شہود و در علم و فن صاحب نظر

محمد کبیر الدین رازی
۱۹۱۱ء

نقشِ حق را از نگینِ خود ستود
 در ضمیرش آرزو ہا زاد و مرد
 بے نصیب آمد از اولادِ غمخورد
 جاں بہ تن چو مردہ در خاکِ گود
 از حیا بیگانہ پیرانِ کہن
 نو جواناں چون ناناں مشغولِ تن
 در دلِ ثناں آرزو ہا بے ثبات
 مردہ زابید از بطونِ اُتہات
 دخترانِ او بزلتِ خود اسیر
 شوخ چشم و خود نما و خوردہ گیر
 ساختہ، پرواختہ، دل بانختہ
 ابروانِ مثلِ دو تیغِ آختہ
 ساعدِ سیمینِ ثناں عمیشِ نظر
 سینہ ماہی بموج اندر نگر
 ملتے خاکِ ترا و بے شر
 صبح او از شامِ اوتار یک نثر
 ہر زمان اندر تلاشِ ساز و برگ
 کارِ او فکرِ معاش و نرسِ مرگ

اتہات: جمع اُم، مادر

بطون: جمع بطن، پیٹ

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

بختی می گویم از مردانِ حال
 لا و الا احتسابِ کائنات
 هر دو تقدیرِ جهانِ کاف و نون
 تانه رمزِ لا اله الا الله آید بدست
 در جهان آغاز کار از حرفِ لا
 ملتے کر سوزِ او یک دم تپید
 پیش غیر الله لا گفتنِ حیات
 از خنوش هر گریبان چاک نیست
 امتنا را لا جلال الا جمال
 لا و الا فتح بابِ کائنات
 حرکت از لا زاید ان لا سکون
 بند غیر الله را نتوان شکست
 این نخستین منزلِ مردِ خداست
 از گلِ خود خویش را باز آید
 تازه از سنگامه او کائنات
 در خود این شعله هر خاشاک نیست

جذبہ اور دل یک ندرہ مرد
 بندہ را با خواجہ خواہی در ستیزہ
 می کند صدرہ نشین را رہ نود
 تخم لاک در مشیت خاک او بریز
 ہوش از ہول قیامت بیشتر
 لاک مقام ضرب ثانیے پے پے
 این غور عدہت نے آواز نے

ضرب او ہر لودہ اساز و نمود
 تا بروں آئی ز کرد اب وجود

با تومی گویم ز ایام عرب
 ریز ریز از ضرب ولات و منات
 تا بدانی پنختہ و خام عرب
 در جہات آزاد از بند جہات
 ہر قبائے کہنہ چاک از دست او
 قیصر و کسرے ہلاک از دست او

غور عدہ: بجلی کی کڑک

گاہ دشت از برق و بارانِش بدد گاہ بحر از زور طوفانِش بدد
 علمے در آتش او مثلِ خس این ہمہ منگامہ لآ بود و بس
 اندرین دیر کہن پیسہم تپید تا جہانے تازہ آمد پدید
 بانگِ حق از صبح خیر ہائے او ہر چہ ہست از تخم زہائے او
 اینکہ شمع لالہ روشن کردہ اند از کفِ راجے او آورہ اند

لوحِ دل از نقشِ غیر اقدسِ شست

از کفِ خاکش دو صد منگامہ رست

ہم چناں بینی کہ در دورِ فرنگ بندگی با خواجگی آمد بچنگ
 روس را قلب و جگر گردیدہ خون از ضمیرش حرفِ لآ آمد برون
 آن نظامِ کہنہ را بر ہم زد ہمت تیز نیشے بر درگِ عالم زد ہمت

کردہ ام اندر مقاماتش نگہ
 فکر او در تن سربا و لا بماند
 آیدش روزے کہ از دور جنوں
 در معت ام لانا بسا بد حیات
 لا و الا ساز و برگ امتاں
 در محبت پختہ کے گرد و خلیل
 اے کہ اندر حجرہ ہا سازی سخن
 این کہ می بسینی نیز و باد و جو
 لا سلاطین، لا کلیسا، لا الہ
 مرکب خود را سوئے الا نراند
 خویش را زین تند باد آرد ببول
 سوئے الا می خرامد کائنات
 نفی بے اثبات مرگ امتاں
 تا نگردد لا سوئے الا و لیل
 نعرہ لا پیش نرودے بزن
 از حبل ال لا الہ آگاہ شو

ہر کہ اندر دست او شمشیر لا است

جملہ موجودات را فرمانرواست

دلیل: راہ نما

فقر

چسیت فقرے بندگان آب گل	یک نگاہِ راہ بین ایک زندہ دل
فقر کارِ خویش را سنجیدن است	برو و حرفِ لا الہ چھیدن است
فقر خمیر گیر با نانِ شعیب	بستہ فقر اک اور سلطانِ مسیہ
فقر ذوق و شوق و تسلیم و رضا است	ما اہینیم این متاعِ مصطفیٰ است
فقر بر کتو بیاں شخون زند	بر نوامیس جہاں شخون زند
بر ممتا مِ دیگر انداز و ترا	از زجاج الماس می ساز و ترا
برگ و سازِ اورت آرنِ عظیم	مرد و رویشے ز گنج بد دریم

نوامیس: جمع ناموس، مراد قدرت کی پوشیدہ قوتوں سے ہے۔

گرچہ اندر بزم کم گوید سخن
 بے پراں را ذوقِ پرانی دہد
 با سلاطین در دستِ مرد فقیر
 از جنوں می افکند ہوتے بہر
 می نگیرد جز باں صحرا مہتمم
 قلب اور اوت از جذبِ سلوک
 آتشِ ماسوزناک از خاکِ او
 بر نفیستد ملتے اندر نبرد
 آبروئے ماز استغنائے اوست
 خوشی تین را اندر ایں آئینہ ہیں
 یک دم او گری صد انجمن
 پیشہ را تمکین شہبانے دہد
 از شکوہ بوریالرز و سریر
 وار ہاند حلق را از جبر و قہر
 کاندرو شاہیں گریز و از جم
 پیش سلطان نعرۃ اولک ملوک
 شعلہ ترسد از خس و خاشاکِ او
 تا درو باقیست یک در ویش مرد
 سوز ما از شوق بے پروائے اوست
 تا ترا بخشند سلطانِ مہیں

حکمت میں دل نوازی ہائے فقر

قوتِ دین بے نیازی ہائے فقر

مومناں را گفت آن سلطانِ دین	و مسجد میں ہیں ہمہ روئے زمین،
الاماں از گردشِ نہ آسماں	مسجدِ مومن بدستِ دیگر اں
سخت کوشد بندہ پاکیزہ کیش	تا بگیرد مسجدِ مولائے خویش
اے کہ از ترکِ جہاں گوئی مگو	ترکِ این دیر کہن تسخیر او
را کیش بودن از دوارستن است	از مقامِ آب و گل برستن است
صیدِ مومن این جہانِ آب و گل	باز را گوئی کہ صیدِ خود بہل؟

مسجد میں ہیں الخ: تلمیح ہے جنور رسالت مآب کی ایک مشہور حدیث کی طرف

جس میں ارشاد ہے کہ تمام روئے زمین بڑی مسجد ہے۔

عل نشد این معنی مشکل مرا شاہیں از افلاک بگریزد چرا
 وائے آن شاہیں کہ شاہینی نگرد مرغکے از چنگ و نامد بدرد
 در کنا مے ماند زار و سرنگوں
 پر نہ زد اندر فضائے نیلگوں

فقر قرآن احتساب بہت بود نے رباب وستی رقص و سرود
 فقر مومن حلست؟ تسخیر بہات بندہ از تاثیر او مولا صفات
 فقر کا فرخلوت و ثبوت در بہت فقر مومن لذت بھر و بہت
 زندگی آن را سکون غار و کوہ زندگی این را زمرگ با شکوہ
 آن خدا را جستن از ترک بدن این خودی را برفسان حق نون
 آن خودی را کشتن و اسوختن این خودی را چوں چراغ اندر ختن

کنام: باز کے رہنے کی جگہ

فقیر چوں عرباں شود زیر سپهر از نہیب او ببرد ماہ و مہر

فقیر عرباں گرمی بدر و جنبین فقیر عرباں بانگ تکبیر حسین رضی

فقرا تا ذوق عربیانی نماند

آن جلال اندر مسلمانان نماند

وائے ماے وائے این دیر کہن نتیج لا در کف نہ تو داری نہ من

دل ز غیر اللہ بہ پڑ از اے جواں این جہان کہند در بار اے حوائج

تا کجا بے غیرت دین ز لیستین اے مسلمان مردان منت این لیستین

مرد حق باز آفریند خویش را بجز بہ نور حق نہ بیند خویش را

بر عمیر مصطفیٰ خود را زند

تا جہانے دیگرے پیدا کند

آہ زان قومے کہ از پا برفتاد
 داستان او پیرس از من کہ من
 در گلویم گریہ ہا کرد و گرہ
 مسلم این کشور از خود نامید
 لاجرم از قوت دین بدظن است
 از سہ قرن این امت خوار و زبلا
 پست فکر و دین نہاد و کور فوق
 زشتی اندیشہ اورا خوار کرد
 تانداں از مقام و منزلت
 میر و سلطان زاد و ولستے نژاد
 چوں بگویم آنخپہ ناید و سخن
 این قیامت اندرون سینه بہ
 عمر ہا شد با خدا مرے ندید
 کاروان خویش را خود ہرن است
 زندہ بے سوز و سہرا اندوں
 مکتب ملائے او محروم شوق
 افتراق اورا ز خود بزار کرد
 مرد فوق انقلاب اندوش

افتراق : پراگندگی

قرن : صدی

طبعِ اولیٰ صحبتِ مردِ خمیر خستہ و افسردہ و حق ناپذیر
 بندہ رو کردہ مولاست او مفلس و قلاش و بے پڑہست او
 نے بکف مالے کہ سلطانی بڑ نے بدل نوری سے کہ شیطانی بڑ
 شیخ اولر و فرنگی را مرید گرچہ گوید از ممت سام با نرید
 گفت میں رونق از محکومی است زندگانی از خودی محرومی است

دولتِ اغیار را رحمتِ شہر

رقص ہا گرو کلیسا کرد و مرد

اے تھی از ذوق و شوق و سوز و درد می شناسی عصرِ بابا ما چہ کرد
 عصرِ مارا از ما سگانہ کرد از جمالِ مصطفیٰ بیگانہ کرد

گرو: انگیزی لفظ لارڈ کا مفہم

سوزاوتنا از میان سینہ رفت	جو ہر آئینہ از آئینہ رفت
باطن این عصر را شناختی	داد اول خویش را در باختی
تا دماغ تو بہ پچا کش فتاد	آرزوئے زندہ در دل نژاد
اعتساب خویش کن از خود مرو	یک دو دم از غیر خود بیگانہ شو
تا کجا این خوف و سواس ہر اس	اندر این کشور مقام خود شناس
این ہمین دار و بسے شاخ بلند	بزرگوں شاخ آشیان خود مہند
نغمہ داری در گلوئے بے خبر	جنس خود شناس بازار اغان میر
خوشین را تیزی شمشیر وہ	باز خود را در کف تفتیر وہ
اندر و ن تست سیل بے پناہ	پیش او کوہ گراں مانند گاہ

داد اول الخ: یعنی تو نے اپنے آپ کو پہلے ہی داؤ میں مار دیا۔

سبیل را تمکین نہ تا آسون است یک نفس آسودنش نابودن اہمیت
 من نہ ملاء نے فقیہہ نکتہ ود نے مرا از فقر و درویشی خبر
 در رہ دین تریزین و سست گام پنختہ من خام و کارم نا تمام
 تا دل پر اضطرابم واہ اند یک گرہ از صد گرہ بکشادہ اند

از تب و تابم نصیب خود نگیر

بعد ازین ناید جوین مرد فقیر

تمکین : وقار، شان و شوکت

مرد

مرد محکم زور و لا تخف	ما بمیدان ہر عیب او سر بکفت
مرد حراز لالہ روشن ضمیر	می نہ گید و بندہ سلطان میر
مرد حروچ اشترال بالے برو	مرد حربارے برو خالے خورو
پائے خود را آبخناں محکم نند	نبض رہ از سوز او بر می جمد
جان او پایندہ تو گرو در موت	بانگ تکبیرش بڑا از حرف و صوت
ہر کہ سنگ لہ را دانند حاج	گید آں درویش از سلطان خراج
گر حق طبع تو از صہبائے اوست	جوئے تو پروردہ در مائے اوست

لا تخف: تبلیغ آیت قرآنی کی طرف یعنی خوف نہ کر۔

پاوشا ہاں درقباہائے حریر
 ستر دین مارا خبر اورا نظر
 ماکلیسا دوست! مسجد فروش!
 نے مغاں بندہ نے ساغربست
 چہو گل از نم او حسرت
 وارواندر سینہ تکبیر اُمم
 قبلہ ماگہ کلیسا گاہ دیر
 ماہمہ عبید فرنگ او عبیدہ
 صبح و شام ماہ فکر ساز و برگ
 در جہان بے ثبات اورا ثبات
 زرد و آرزو ہم آں عرباں فقیر
 او درون خانہ ما بیرون در
 او ز دست مصطفیٰ پیمانہ نوش
 ماتھی پیمانہ او مست المست
 زالتش مادود اور روشن تراست
 در حین اوست تقدیر اُمم
 او نخواہد رزق خویش از دست غیر
 او نہ گنجد در جہان رنگ و بو
 آخر ما چسبیت بہ تلخہائے مرگ!
 مرگ اورا از مقامات حیات!

اہل دل از صحبت ماضی
 گل ز فیض صحبتش دارائے دل
 کار ما وابستہ تخمین وطن
 او ہمہ کردار و کم گوید سخن
 ما گدا بیاں کوچہ گرد و فاقہ مست
 فخرش از کوہ گراں جوئے کشاد
 ما پر کا ہے اسیر گرد باد
 محرم او شو ز ما بیگانه شو
 شکوہ کم کن از سپہر گرد گرد
 صحبت از علم کتابی خوشتر است
 مرد حردیے زلف و بکیراں
 سینہ این مرد می جو شد چو دیگ
 آب گیر از بحر و نئے از ناوداں
 پیش او کوہ گراں یک توہ یک
 خانہ ویراں باش صاحب خانہ شو
 زندہ شو از صحبت آن زندہ مرد
 صحبت مران حرام گم گم است
 زلف عمیق، گرا

ناوداں: پرنالہ

زلف: عمیق، گرا

روزِ صلح آں برگ و سازِ انجمن ہم چو بادِ وسوسہ دریں اندر چمن
 روزِ کیں آں محرمِ تقدیرِ بخشش گورِ خود می کند و از شمشیرِ بخشش
 اے سرتِ گرم گریز از ما چو تیر دامن او گیر و بے تابا نہ گیر
 می نہ روید تخمِ دل از آبِ و گل بے نگاہی از خداوندانِ دل

اندر این عالم نیرزی باخسے
 تانسیا و نیزی بدامان کسے!

در اسرار شریعت

نکتہ ہا از پیرِ روم آموختم خویش را در حرفِ او حوشتم
 مال را گر بہرِ دین باشی جمول (دومی) نعم مالِ صالح گوید رسول
 گر نداری اندر این حکمت نظر تو غلام و خواجہ تو سیم زرد
 از تہی دستاں کشادہ متناں از چین منعم فسادِ متناں
 جدت اندر چشمِ او خوار بہت پس کنگی را او خریدار بہت پس
 در نگاہش نا صواب آمد صواب ترسدا ز ہنگامہ ہائے انقلاب

نعم مال صالح: حدیث نبوی، مطلب یہ ہے کہ اگر مال دولت

دینی امور پر خرچ کرنے کے لئے جمع کیا جائے، تو وہ مال صالح ہے۔

خواجه نان بندہ مزدور خورد آہستے و خستہ مزدور برد
 در حضورش بندہ می نالد چونے بر لب و ناله ہائے پے بہ پے
 نے بجائش بادہ و نئے در سبوت کاخ ہا تمیہ کرد و خود بکوست

اے خوش آن منعم کہ چون و شین لست

در جنین عصرے خدا اندیش لست

تا ندانی نکمت ترا کل حلال بر جماعت رستین گرو و بال
 آہ بید پے میں مقام آگاہ نیست چشم او بنظر بنور اللہ نیست
 او نداندار حلال و از حرام حکمتش خام است و کارش ناتمام

بنظر بنور اللہ: تبلیغ ہے حدیث نبوی کی طرف جس کا مطلب ہے

کہ مومن اللہ کے نور سے دیکھتا ہے۔

اُمتے بر اُمتے دیگر چرود دانہ این می کار و آن حال برود
 از ضعیفان نال بودن حکمت است از تن نشان حال بودن حکمت است
 شیوہ تہذیب نو آدم درمی است پرودہ آدم درمی ہو اگر می است
 این بنوک این فکر چالاک ہوود نور حق از سینہ آدم ر بود

تاتہ و بالانہ گرد و این نطنام

دانش و تہذیب دین سو دوائے خام

آدمی اندر بہانِ خیر و شر کم شناسد نفع خود را از ضرر
 کس نداند زشتی خوب را چسبیت جاوہ ہموار و ناہموار چسبیت

بنوک : بنک کی جمع ، عربوں نے اس انگریزی لفظ کو

معرب کر لیا ہے ۔

شرع بر خیزد ز اعماق حیات
 روشن از نورش ظلام کائنات
 گویا داند حرامش را حرام
 تا قیامت بچشمه ماند این نظام
 نیست این کار فقہاں السیر
 بانگاہے دیگرے اور انگر
 حکمش از عدل است و تسلیم و رضا
 بیخ او اندر ضمیر مصطفیٰ است
 از فراق است آرزو ہا سینہ تاب
 تو نمائی چوں شود او بے حجاب
 از جدائی گر چہ جاں آید لب
 وصل او کم جور ضائع او طلب
 مصطفیٰ او او از رضائے او خبر
 نیست در احکام دین چہ نیے دگر
 تختِ جم پویشید زیر پوریا است
 فقر و شاہی از مقاماتِ رضا
 حکمِ سلطان گیر و از حکمش منال
 روز میدان نیست و ز قبل و قال
 فقرو شاہی از مقاماتِ رضا

اعان: جمع حق، گہرائی

تا تو انی گردن از حکمش پیچ تانہ پید گردن از حکم تو پیچ

از شریعت احسن التَّقْوِيمِ شو

وارثِ ایمانِ ابداءِ ہم شو

پس طرفیتِ حسیتِ اے الاصفیٰ شرع را دیدن بہ اعماقِ حیات

فانش می خواہی اگر اسرارِ دین جز بہ اعماقِ ضمیرِ خود مبین

گرنہ بینی، دین تو مجبور است این چنین دین از خدا مجبور است

بندہ تا حق را نہ بہیست آشکارا بر نمی آید ز حسبِ اختیار

تو یکے در فطرتِ خود غوطہ زن مرد حق شو بر ظن و تخمین متن

اَحْسَنَ التَّقْوِيمِ: تبلیغ ہے آیت قرآنی کی طرف، جس کا مطلب یہ ہے

کہ وجود انسانی کی ساخت نہایت احسن طریق پر ہوتی ہے۔

تا بہ پنی زشت و خوب کار حسیت
 ہر کہ از سترنی گیب و نصیب
 اے کہ می نازی بہ قرآن عظیم
 در جہاں اسرار دیں رافاش کن
 کس نہ کرد و در جہاں محتاج کس
 مکتب و ملا سخن با سخا خند
 زندہ توے بود از تاویل مرد
 صوفیان با صفا را دیدہ ام
 عصر من پیغمبرے ہم آفرید
 ہر یکے دانائے قرآن و خبر
 اندر این نہ پرودہ اسرار حسیت
 ہم بہ جبریل امیں کرد و قریب
 تا کتب اور حجرہ می باشی مقیم
 نکتہ شرع میں رافاش کن
 نکتہ شرع میں این است و بس
 مومناں این نکتہ رشتنا خند
 آتش اور ضمیر اور فسرد
 شیخ مکتب را نکو سنجیدہ ام
 آنکہ در دست آں بغیر از خود ندید
 در شریعت کم سواد و کم نظر

عقل و نقل افتادہ در بند ہوس
منبرِ شاہ منبرِ کاک است و بس
زین کلیجاں نسبت امید کشود
استیں مالے یدِ بیضا چہ سو؟

کارِ اقوام و ملل ناید درست
از عمل بنما کہ حق در دستِ تست

منبرِ کاک: کاک ایک قسم کی چھوٹی سی روٹی ہے۔ منبرِ کاک اس چوہی مینر کو
کہتے ہیں جس پر نان بائی روٹی رکھ کر بیچا ہے۔

اشکے چند براقتیں ہیں

اے ہمالہ اے اٹک اے دو گنگ
 پیر مرداں از فراست بے نصیب
 شرق و غرب آزاد و ما پیر غیر
 زندگانی بر مراد و گیراں
 نیست این مرگے کہ آید آسماں
 صید اونے مردہ شو خواہ نہ گور
 جامہ کس در غم او پاک نیست
 در هجوم روزِ حشر اورا مجو
 زمین تاکے چناں بے آب و رنگ
 نوجواناں از محبت بے نصیب
 خشتِ ماسرما یہ تعمیر غیر
 جاوداں مرگ است خوابِ گہراں
 تخمِ اومی بالدارا عمیقِ جاں
 نے هجومِ دوستان از نزدیک دور
 دوزخِ او آں سوئے افلاکِ نیست
 ہست در امروز او فردائے او

مردہ شو: غسل دینے والا

ہر کہ این جاوانہ کشت این جاو رو و
 پیش حق اس بند را بزن چه بود
 امتی کز آرزو نیستی نه خورد
 نقش اورا فطرت از گیتی نشود
 اعتبار تخت و تاج از ساحری است
 سخت چیں سنگ این زجاج از ساحری است
 در گذشت از حکم این سحر مبیں
 کافری از کفر و بیداری زویں
 ہندیان با یک گرا و تختند
 فتنہ ہائے کہنہ باز این گنجختند
 تا فرنگی قومے از مغرب زمین
 ثالث آمد در نزاع کفر و دین

کس نداند جلوہ آب از سراب
 انقلاب! انقلاب! انقلاب!

اے ترا ہر لحظہ فکر آب و گل
 از حضور حق طلب بیک نہ دل
 آشیائش گر چہ در آب و گل است
 نہ فلک سرگشته این بیک دل است

تانہ پنداری کہ از خاک است او از بندگی ہائے افلاک است او
 این جہاں اور احییم کوئے دوست از قبائے لالہ گیر و بچے دوست
 ہر نفس باروزگار اندر ستیز سنگِ ہ از ضربت اور نیز
 آشنائے منبر و دار است او آتشِ خود را نگہدار است او
 آجوبے و بحر ہا دار و بیر می دہد جو بخش ز طوفانے خبر
 زندہ و پایندہ بے نالین تنور میر و آں ساعت کہ گرد و بے حضور
 چون چراغ اندر شبستانِ بدن روشن از وے خلوت و ہم سخن
 این چنین دل خود نگر، اللہ مست جز بہ درویشی نمی آید بدست

اے جواں دامانِ محکم بگریہ

در غلامی زادہ آزاد میر

سیاسیاتِ حاضرہ

می کند بندِ غلامانِ سخت تر
 حریت می خواند اورا لے بصر
 گرمی ہنگامہ جمہور وید
 پردہ بردوئے ملوکیت کشید
 سلطنت را جامع اقوام گفت
 کارِ خود را پختہ کر دو خام گفت
 در فضائیش بال و پر نتوان کشود
 با کلیدش بسج در نتوان کشود
 گفت با مرغِ قفسِ لے در موند
 اشیاں در خانہ صیاد بند
 ہر کہ سازد اشیاں دشت مرغ
 او نباشد ایمن از شاہین و مرغ
 از فسولش مرغ ز بیک ازہ مست
 نالہ ہا اندر گلوئے خود شکست
 حریت خواہی بہ پیچاکش مہفت
 تشنہ میر و برہم تا کش مہفت

الحذر از گرمی گفتار او الحذر از حرفِ پهلودار او
 چشم با از سرمه اش بے نور تو بنده مجبور از و مجبور تو
 از شرابِ سائگینش الحذر از تمسارِ بد نشینش الحذر
 از خودی غافل نہ گرد و مروجر حفظِ خود کن جب افیوشِ مخور

پیشِ فرعونان بگو حرفِ کلیم

تا کند ضربِ تو در یارِ ادونیم

داغم از رسوائی این کارواں در آسیرِ او ندیدم نورِ جاں
 تن پرست و جاہ مست و کم نگہ اندر روشِ بے نصیبِ از لاله
 در حرمِ زاد و کلیسا را مریدِ پرده ناموسِ ما را بردرید

پهلودار: ایسی بات جس کے کئی معانی نکل سکتے ہوں۔ سائگین: پیالہ

دامن اور اگر فتن ابلہی است
 اندرین رہے تکبیر بخود کن کہ مرد
 آہ از قوسے کہ چشم از خویش بست
 تا خودی در سینہ ملت ببرد
 گر چه وار و لاله اندر نہاد
 آنکہ بخشید بے یقینیاں راقین
 آنکہ زیر تیغ گوید لاله
 آن سرور آن سوز مشتاقی نماند
 اے مسلمان اندرین دیر کہن
 جہد با توفیق ولذت و طلب
 سینہ او از دل روشن تہی است
 صید آہو با سگ کورے نکرد
 دل بے غیر اللہ واد، از خود گسست
 کوہ کاہی کرد و باد اورا ببرد
 از لطفون او مسلمانے نژاد
 آنکہ لرزد از سجود او زمین
 آنکہ از خویش بر وید لاله
 در حرم صاحب دلے باقی نماند
 تا کعب با شہی بہ بند اہرمن
 کس نیاید بے نیاز نیم شب

زیستین تاکے بہ بھراندر چو خس
سخت شو چوں کوہ از ضبطِ نفس

گر چہ دانا حالِ دل با کس نگفت
از تو در دوش خویش تو انم نہفت

تا غلامم در عسلا می زادہ ام
ز آستان کعبہ و رافتادہ ام

چوں بنامِ مصطفیٰ خوانمہ رود
از خجالت آب می گورد و جود

عشق می گوید کہ اے محکومِ غیر
سینہ تو از زبان مانندِ میر

تا نداری از محبتِ درنگ و بو

از درودِ خود می آلا نام او

از قیامِ بے حضورِ من میرس
از سجودِ بے سرورِ من میرس

جلوہ حق گر چہ باشد یک نفس
قسمتِ مردانِ آزاد بہت بس

مرے آزادے چو آید در سجود در طوفانِ گرم رو چرخِ کبود
 ماغلاماں از جلاش بے خبر از جمالِ لازو اش بے خبر
 از غلامے لذتِ ایماں مجو گر چہ باشد حافظِ قرآن، مجو
 مومن است پیشہ و آذری است دین و عرفانِ سراپا کافر است
 در بدن داری اگر سوزِ حیات ہست معراجِ مسلمان در صلوات
 و نداری خونِ گرم اندر بدن سجدۂ توفیقیت جز رسمِ کہن
 عیدِ آزاداں شکوہِ ملک و دین
 عیدِ محکوماں، ہجومِ مومنین!

ہست معراجِ مسلمان الخ: تلیح حدیث حضور رسالت مآب کی طرف، جس کا
 مطلب یہ ہے کہ نماز معراج ہے مرد مومن کے لئے۔

حرفے چند با اُمتِ عربیہ

لے درو دشت تو باقی تا ابد	نعرۃ لا اقیصر و کسرے کے کہ زو؟
در جہانِ نرد و دور و پید زود	اولیں خون سدا قرآن کہ بعد؟
رمزِ الا اللہ کرا آموختند؟	ایں چراغِ اول کہا فروختند؟
علم و حکمت ریزہ از خوان کسیت؟	آیہ فاصبحتم اند نشان کسیت؟
از دم سیریاں اقی لقب	لالہ رُست از ریک صحرائے عرب

لاقیصر و کسریٰ: تلمیح ہے مشہور حدیث کی طرف ہلاکِ قیصر
 فلاقیصر بعد لا الخ
 فاصبحتم: تلمیح ہے آیہ شہرانی کی طرف فاصبحتم
 بنعمتہ، اخوانا۔

حزبت پروردہ آغوشِ اوست	یعنی امروزِ ام از دوشِ اوست
اوشے در پیکرِ آدم نہاد	اولقاب از طلعتِ آدم کشاد
ہر خداوندِ کہن را اوشکست	ہر کہن شاخ از نم او غنچہ سبت
گرمی ہنگامہ بدر و حسین	حیدر و صدیق و فائق و حسین ^{رض}
سطوت بانگِ صلوات اندر نبرد	قرارت الصفات اندر نبرد
تیغِ ایوبی نگاہِ بایزید	گنہائے ہر دو عالم را کلید
عقل و دل را ہستی از یک جامے	اختلاطِ ذکر و شکرِ روم و لے

الصفیات : سورہ قرآن کا نام ہے۔

ایوبی : سلطان صلاح الدین ایوبی رحمۃ اللہ علیہ۔

بایزید : حضرت بایزید بسطامی مشاہیر اولیائے امت سے ہیں۔

روم و لے : یعنی حضرت جلال الدین رومی اور امام فخر الدین رازی۔

علم و حکمت، شرع و دین، نظم امور
 اندرون سینہ دل ہانا صبور
 حسن عالم سوزا حرا و تاج
 آنکہ از قدوسیاں گیر و خراج
 این ہمہ یک لحظہ از اوقاتِ وست
 یک تجلی از تجلیاتِ وست
 ظاہرش این جلوہ ہائے ولفروز
 باطنش از عارفان نہاں ہنوز

محمد مجید مراد سولِ پاک را

آن کہ ایماں داد منشتِ خاک را (خواجہ عطار تبریزی)

حق ترا براں ترا ز شمشیر کرد
 سارباں را را کب تفتید کرد
 بانگِ تکبیر و صلواتِ حربِ ضرب
 انداں غوغا کشادِ شرق و غرب
 اے خوش آن مجذوبی دل بردگی
 آہ زیں دل گسری و افسردگی
 کار خود را اُمتاں بر بند پیش
 تو ندانی قیمتِ صحرائے خویش

اُمتی بودی اُمم گرویدہ
 ہر کہ از بندِ خودی و اُست، مُرد
 آنچه تو با خویش کردی کس نکرد
 اے ز افسونِ فرنگی بے خبر
 از فریب او اگر خواہی اماں
 حکمتش ہر قوم را بے چارہ کرد
 تا عرب در حلقہٴ دُشمن فنا
 عصرِ خود را بنگر اے صاحبِ نظر
 قوت از جمعیتِ دینِ مہین
 تا ضمیرش را زوانِ فطرت است
 مردِ صحرا پا سببانِ فطرت است

بزمِ خود را خود ز ہم پاشیدہ
 ہر کہ با بیگانگان پوسیت، مُرد
 روحِ پاکِ مصطفیٰ آمد بدرد
 فتنہ ہا در استہین او نگر
 اشترانش را ز عرضِ خود بران
 وحدتِ اعرابیاں صد پارہ کرد
 آسماں یک دم اماں اورا نداد
 در بدن باز آسیریں روحِ عمر
 دینِ ہمہ عزم است اخلصِ لغتیں
 مردِ صحرا پا سببانِ فطرت است

از ہم پاشیدن: ہراگندہ کرنا

از طلوعش صد ہزار انجم غروب	سادہ و طبعش عیار زشت خوب
خیمہ را اندر وجود خویش زن	بگذرا ز دشت در و کوه و دمن
ناقد را سرودہ بمبیدان ستیز	طبع از باد و سیلاباں کردہ تیز
مستی او از منہ گلغام تست	عصر حاضر زادہ ایام تست
اولین محمدا را تو بودہ	شارح اسرار او تو بودہ
شاہدے گردیدے بناموس و ننگ	تا بہ فرزندے گرفت اورا فرنگ
کج خرام و شوخ و بے بین است او	گرچہ شیرین است و نشین است او

مرد صحرا! پختہ تر کن خام را

بر عیار خود بزن ایام را

پس چہ باید کروائے اقوامِ شرق

آدمیت زارِ نالید از فرنگ زندگی ہنگامہ برچید از فرنگ
 پس چہ باید کروائے اقوامِ شرق؟ باز روشن می شود ایامِ شرق
 در ضمیرش انقلاب آید پدید شب گذشت آفتاب آید پدید
 یورپ از شمشیر خود بسمل قتاد زیر گردوں رسمِ لادینی نہاد
 گر گے اندر پوشتین بربہ ہر نماں اندر کسین بربہ
 مشکلاتِ حضرتِ انساں ازواست آدمیت را غمِ نہاں ازواست

درنگاہش آدمی آب و گل است

کاروانِ زندگی بے منزل است

رسمِ لادینی: یعنی نظامِ امورِ ریاست میں دین سے بے تعلق ہو جانا

ہر چہ می بینی ز انوارِ حق است	حکمتِ اشیا ز اسرارِ حق است
ہر کہ آیاتِ خدا بندِ حُر است	اصلِ این حکمت ز حکمِ انظر است
بندۂ مومن از دہر و ذر تر	ہم بہ حالِ دیگران دل سوز تر
علمِ چوں روشن کند آبِ گلش	از خدا تر سند تر گرد و دلش
علمِ اشیا خاکِ ما را کمی است	آہ! در آفرنگِ تاثیرش جداست
عقل و فکرش بے عیارِ خوب و نشت	چشمِ او بے نم، دلِ او سنگ و خشت
علمِ ازورسواست اندر شہر و نشت	جبرئیل از صحبتش ابلیس گشت
دانشِ آفرنگیاں تیغے بدوش	در ہلاکِ نوعِ انساں سخت کوش

علم انظر: تلخیص ہے آیہ قرآنی کی طرف فا انظر الی الابل کیف
 خلقت یعنی نظامِ فطرت کا بغور مطالعہ کرو۔

باحسان اندر جہان خیر و شر
 آہ از آفرنگ و از آئین او
 علم حق را ساحری آموختند
 ہر طرف صفتند می آرد نفیر
 در سازد مستی علم و ہنر
 آہ از اندیشہ لا دین او
 ساحری نے کافر می آموختند
 تیغ را از پنجبہ رہزن بگیر
 سحر این تہذیب لا دینے شکن
 روح شرق اندیش باید دید
 تا بگرد و قفسل معنی را کلید
 عقل اندر حکم دل بزدانی است
 چون ز دل آزاد شد شیطانی است
 زندگانی ہر زمان در کش مکش
 شریع یورپ بے نزاع قابل قتال
 عبرت آموز ہست احوال حبش
 برہ را کرد ہست برگراں حلال

تفسیر آوردن: ہجوم کرنا۔

نقشِ نو اندر جہاں باید نہاد از کفنِ وزواں چہ امید کشاد

در جینوا چسیت غیر از مکر و فن صید تو ایں میش و آن نچیر من!

بنکتہ ہا کو می نہ گنجد در سخن

یک جہاں آشوب و یک گستی فتن!

اے اسیرِ رنگِ پاک از رنگِ شوخ مومینِ خود، کافرِ افراغ شو

رشتہ سوزِ زیاں و دستِ قسمت ابروئے خاواراں و دستِ قسمت

ایں کہنِ اقوام را شیرازہ بند رایتِ صدق و صفار اکن بلند

اہلِ حق را زندگی از قوتِ است قوتِ ہر ملت از جمعیتِ است

رائے بے قوت ہمہ مکر و فسوں

قوتِ بے رائے جہلِ است و جنوں

سوز و ساز و در و داغ از آسیات
 عشق را ما دلبری آموختیم
 ہم ہنر ہم دین خاک خاورست
 و انمو و ہم آنچه بود اندر حجاب
 ہر صدف را گوہر از نیان ماست
 روح خود در سوز بلبل دیدہ ہم
 فکر ما جوہائے اسرار وجود
 داشتیم اندر میان سینہ داغ
 اے امین دولت تہذیب و دین
 نیز و از کار اہم بحث اگرہ

ہم شراب ہم ایام از آسیات
 شیوہ آدم گری آموختیم
 رشک گردوں خاک پاک خاورست
 آفتاب از ما و ما از آفتاب
 شوکت بہر سبب از طوفان ماست
 خون آدم در رنگ گل دیدہ ہم
 زونختن زخمہ بر تار وجود
 ہر سر را ہے نہا و ہم این چراغ
 آن دید میضیا بر آرا از استین
 نشہ افزنگ را از سرینہ

نقشے از جمعیتِ خاورِ فنگن

واستان خود را ز دستِ اہرمن

دانی از افرنک از کارِ فرنک	تا کجا در قیدِ زنا و فرنک
زخم از نوشتنِ ترا و سوزنِ ازو	ما و جوئے خون و امیدِ نو
خود بدانی با و شاہِ قاہری است	قاہری در عصرِ ماسوا گری است
تختِ و کاسِ شریکِ تختِ تاج	از تجارتِ نفع و از شاہی خراج
اں جہاں بانے کہ ہم سو اگر است	برزبانِش خیر اندر دلِ شہ است
گر تو میدانی حسابش را درست	از حریفش نرم تر کر با پس است
بے نیب از کار گاہ او کند	در زمستانِ پوستینِ او مخر
کشتنِ بے حربِ ضربِ آئین است	مرگہا در گردشِ ماشین است

بوریائے خود بہ قلمش مدہ
 گوہر شرف اور وور لعلش رگ است
 بیدق خود را بہ فرزندش مدہ
 مشک ایس سو اگر از ناف سگ است
 رہزن چشم تو خوابِ مخلص
 از قماش او مکن دستارِ خویش
 ہوشمندے از خم او مے نخورد
 ہر کہ خورد اندر ہمیں میخانہ مرد
 وقت سودا خند خند و کم خروش
 ماچو طفلانیم و او شکر فروش
 محرم از قلب نگاہ مشتری است
 یارب این سحر است یا سو اگر می است
 تاجران رنگ بوبروند سود
 ما خریداران ہمہ کور و کبود
 آنچہ از خاک تو رست اے مردِ حُر
 آن فروش و آن بپوش و آن نخور

بیدق، فرزین: پیادہ، وزیر (اصطلاحات شطرنج) تف دار: عیب دار

آن نکو بنیاں کہ خود را دیدہ اند
 خود کلیم خویش را با فیدہ اند
 اے زکارِ عصرِ حاضر بے خبر
 چربِ ستیہائے یورپ را نگر
 قالی از ابریشم تو ساختند
 باز اورا پیش تو انداختند
 چشم تو از ظاہرِ شش افسوں خورد
 رنگ و آبِ او ترا از جا برد

وائے آن دریا کہ خویش کم تپید

گوہرِ خود را ز عواصاں حسدیدا

چرب دستی: کارگیری

قالی: قالین

در حضور رسالت مآب

شب سہ اپریل ۱۹۳۶ء کو درار الاقبال بھوپال بوم سید محمد خاں رحمۃ اللہ علیہ
در خواب بیدم فرمودند کہ از علالت خویش در حضور رسالت مآب عرض کن

اے تو ما بیچارگان را ساز و برگ	وارہاں این قوم را از ترس مرگ
سوختنی لات و منات کہت را	تازہ کر وی کائنات کہت را
در جہان ذکر و فکر انس و جان	توصلوت صبح، تو بانگ اذان
لذت سوز و سہرا از لالہ	در شب اندیشہ نور از لالہ
نے خدا ہا سختییم از گا و خر	نے حضور کا ہنناں افگندہ سر
نے سجود سے پیش معبودان پیو	نے طواف کو شک سلطان میر
این ہمہ از لطف بے پایان تست	فکر ما پروردہ احسان تست

ذکر تو سرمایہ ذوق و سرور
 اے مقام و منزل ہر راہرو
 ساز ما بے صوت گریڈ آنچناں
 در عجم گرویدیم وہم در عرب
 ایں مسلمان زاوہ روشن دماغ
 در جوانی نرم و نازک چوں حریر
 ایں غلام ابن غلام ابن غلام
 مکتب ازوے جذبہ دین در بود
 ایں زخود بیگانہ ایں مست فرنگ
 ناں خرید ایں فاتح کش باجان پاک
 قوم را دار و بہت اندر غیور
 جذب تو اندر دل ہر راہرو
 زخمہ برد گھائے او آید گراں
 مصطفیٰ نایاب ازداں بولہب
 ظلمت آباد ضمیرش بے چراغ
 آرزو در سینہ او زود میر
 حریت اندیشہ اور احرام
 از وجودش ایں قدر انعم کہ بود
 نان جو می خواہد از دست فرنگ
 داد ما را نالہ ہائے سوزناک

وانہ چہیں مانندِ مرغانِ ہر است
 از فضائے نیلگون نا آشناست
 شیخِ مکتبِ کم سواد و کم نظر
 از ممتاعِ اونداد اورا خبر
 آتشِ آفرنگیاں بگداختش
 یعنی این وزخ و گرگولِ خستش
 مومن از زمرِ مرگ آگاہ نیست
 درش لا غالب الا اللہ نیست
 تاول اور میانِ سینہ مرو
 می نیندیشد مگر از خواب و خورو
 بہر یک نا نشتر لا و نعیم
 از فرنگی می خورد لات و منات
 منتِ صدس برائے یک شکم
 مومن و اندیشہ را و سومات
 قدم باخنی گوئے اور ازندہ کن
 دروش اللہ ہوں ازندہ کن

لا غالب الا اللہ: یعنی اللہ کے سوا کوئی غالب نہیں۔

قدم باخنی: یعنی اٹھ میرے حکم سے۔

ماہمہ افسونی تہذیبِ غرب کشتہ افرنکیاں بے حرب و ضرب

توازاں قہرے کہ جامِ اشکست و انما یک بند اللہ مست

تا مسلماناں بازہ بند خویش را

از جہانے برگزیند خویش را

شہسور ا ایک نفس درکش عیناں حرف من آساں نیاید بر زبان

آرزو آید کہ ناید تا بہ لب؟ می نہ گرد و شوق محکوم ادب

اں بگوید لب کشاے درومند این بگوید چشم بکش لب بہ بند

گرد تو گرد و جسم کائنات از تو خواہم یک نگاہ التفات

ذکر و فکر و علم و عرف نام توئی کشتی و دریا و طوف نام توئی

اہوئے زار و زبون و ناتواں کس بہ قہرا کم نہ نسبت اندر جہاں

اے پناہ من حیریم کوئے تو

من بامیدے امیدم سوتے تو

آن نوا در سینہ پروردن کجا وز دے صد غنچه واکردن کجا

نغمہ من در گلوئے من شکست شعلہ از سینہ ام بیز نخبست

در نفس سو زحج گریا باقی نماند لطف قرآن سبح باقی نماند

نالہ کومی نہ گنجد در ضمیر تا کجا در سینہ ام ماند امیر

یک فضائے بے کراں می بایش

وسعت نہ آسماں می بایش

آہ زان دردے کہ در جان تن است گوشہ چشم تو واروئے من است

در ساز و باد و آلا جان زار تلخ و بویش بر مشام ناگوار

کارِ این بیماری توں بد پیش
 من چو طفلانِ عالم از دوزخ پیش
 تنخی اورا فرسیدیم از شکر
 خندہ ما در لب بدوزخ چارہ گر
 چون بصیری از تومی خواہم کشود
 تا بمن باز آید آن روزے کہ بود
 مہر تو بر عاصیاں افزوں تر است
 در خطا بخشتی چو مہر مادر است
 با پرستارانِ شب ارم ستیز
 باز روغن در سپر رخ من بریز
 اے وجود تو جہاں را نو بہار
 پر تو خود را در بیخ از من مدار
 خود بدانی قدر تن از جاں بود (ردی) قدر جاں از پر تو جانان بود
 تا ز غیر اللہ ندارم ہیچ امید
 یا مرا شمشیر گرداں یا کلید

بصیری: مشہور عربی قصیدہ بردہ کا مصنف، یہ قصیدہ حضور رسالت کی
 نعت میں ہے۔ رعایت ہے کہ بصیری کا قصیدہ بارگاہِ نبوی میں مقبول ہوا
 اور مصنف کو فالج کی بیماری سے نجات ملی۔

فکرِ من در فہمِ دینِ حالِ پاک و حقیقت
 تخیلِ کردار سے خاکِ من نہ رست
 تیشہ ام را تیز تر گرداں کہ من
 محنتِ دارم فروں از کوہن
 مومنم، از خوشی تن کا فر نیم
 بر فسانم زن کہ بد گوہر نیم
 گر چہ کشتِ عمرِ من بے حال است،
 چیز کے دارم کہ نامِ او دل است
 وارمش پوشیدہ از چشمِ ہماں
 کوشم شبیدیز تو دار و نشان
 بندہ را کو نخواہد ساز و برگ
 زندگانی بے حضورِ خواجہ مرگ
 اے کہ دادی گور را سو ز عرب
 بندہ خورد را حضورِ خود طلب
 بندہ چوں لالہ و اسغے در جگر
 دوستاش از غم او بے خبر
 بندہ اندر جہاں نالاں چوں نے
 تفتہ جاں از غمہ نائے بے پے

در بیابان مثل چوب نیم سوز کارواں بگذشت من سوزم منوز!
اندیس دشت درے پہناولے بوکہ آید کاروانے دیگرے

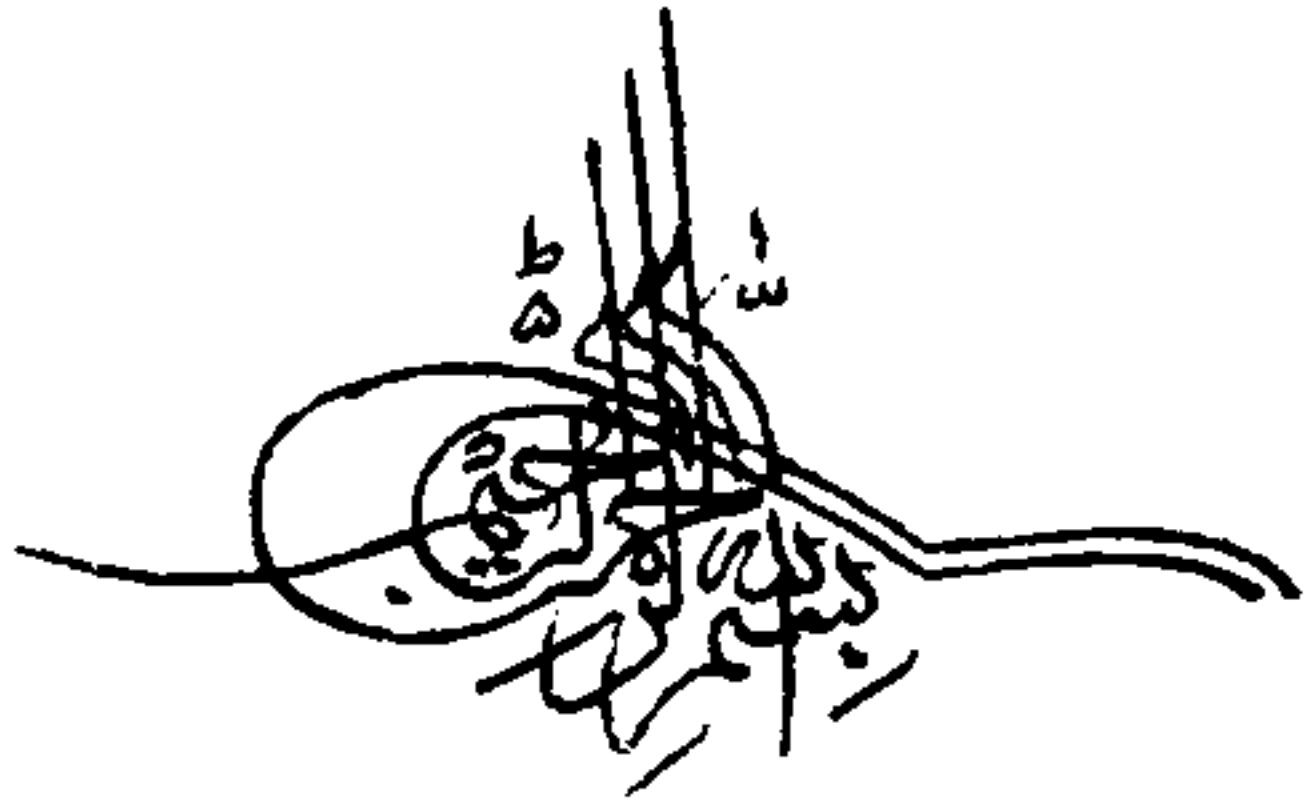
جاں ز مجوری بنالد در بند

نالہ من وائے من اے وائے من!

مفتی عثمانی

اقبال

نادریہاں شد درویش خو
 کار ملت محکم از تدبیر او
 چوں ابو ذر خود گدا ز اندر نماز
 عمد صدیق از مجالش تازه شد
 از غم دین در دلش چوں لاله داغ
 در نگاہش مستی از باب ذوق
 خسروی شمشیر درویشی نگہ
 فقر و شایہی از اوقات مصطفی است
 رحمت حق بر روان پاک او
 حافظ دین مہربان شمشیر او
 خورشید ہنگام کس خار گلزار او
 عمد فاروق از جلالش تازه شد
 در شب خاور وجود او چراغ
 جوہر جانش ہر ایا جذب شوق
 ہر دو گوہر از محیط لالہ
 این تخلصات از اوقات مصطفی است

ایں وقت از وجودِ مومن است	ایں قیام و آن سجودِ مومن است
فقر سوز و درد داغ و آرزوست	فقر را در خون پیدن آست
فقر تا در آستان در خون پید	آفرین بر فتنه آن مرد شهید
اے صبا اے رہ نور و تیز گام	در طوافِ مرقدش نزدیک خم
شاه در خواب است پائستہ	غنیچہ را آہستہ ترکش گره
از حضور او مرا فرماں رسید	آنکہ جان تازہ در خاکم رسید

سختیم از گرمی آواز تو
 اے خوش آن قومی کہ داند راز تو
 از عنیم تو ملت ما آشناست
 می شنایم این نواہا از کجاست!

اے باغوش سحابِ ماچو برق

روشن و تابندہ از نورِ تو شرق

یک نماں در کوہسارِ مادرِ خش

عشق را باز آن تب و تابے به بخش

تا کجا در بندہا باشی اسیر

تو کلمی راہِ سینائے بگبیر!

طے نمودم باغ و راغ و دشت و در
چوں صبا بگذشتم از کوہ و کمر

خیمہ بر از مردانِ حق بگایانہ نصبت
در دل او صد ہزار افسانہ نصبت

جاوہ کم دیدم از و چہ پیدتر
یاوہ گردد در خم و پیش نظر

سبزہ و روانِ کہسارِش مجھے
از ضمیرِش بر نیاید رنگ و بوے

سر زمینے کبک اوشاہیں مزاج
 اہوتے اوگیر و از شیراں خراج!
 در فضائش حجتہ بازاراں تیر جنگ
 لڑہ برتن از نہیب شاں بلنگ!
 لیکن از بے مرکزی آشفته روز
 بے نظام و نامتسام و نیم سوز!
 فریاد از نیست در پڑ از شاں
 از تدر و اسسپت تیر پڑ از شاں!
 آہ قومے بے تبتاب حیات
 روزگارش بے نصیب از و ارات!
 آں یکے اندر سجود، این در قیام
 کار و بارش چون صلوات بے امام!

ریز ریز از سنگ او مینائے او

آہ! از امروز بے فردائے او!

خطبات قوم سرحد

اے زخود پوشید خود را با زیاب
 در مسلمانان حرام است این حجاب
 رمزین مصطفیٰ وانی کہ چسیت
 فاش دیدن خویش را شامہست
 چسیت میں؟ در یافتن اسرار خویش
 زندگی مرگ است بے دیدار خویش
 از مسلمانان کہ بنید خویش را
 از جہانے بگویند خویش را
 از ضمیر کائنات آگاہ است
 تیغ لامع جود الا اللہ است
 در مکان و لامکان غوغائے او
 نہ سپہ آوارہ در پناہے او
 تا دلش سترے ز اسرار خداست
 حیف اگر از خویش متن آشناست
 بسندہ حق وارث پیغمبران
 او بگنجد در جہان دیگران

تا جہانے دیکھے پیدا کند
 زندہ مرد از غیر حق وارد فراغ
 پائے او محکم بزم خیر و شتر
 صبحش از بانگے کہ بر خیزد جہاں
 فطرت او بے جہات اندر جہات
 ذرّہ از گرد و دہش آفتاب
 فطرت اور اکشاوار ملت است
 اندکے گم شو بخت آں خبر
 در جہاں آوارہ و بیچارہ
 بند غیر اللہ اند پائے تست
 این جہان کہند ابھم نہند
 از خودی اند و جو و او چراغ
 ذکر او شمشیر و فکر او سپر
 نے ز نور آفتاب خاوراں
 او حریم و در طوافش کائنات
 شاہد آمد بر عروج او کتاب
 چشم اور روشن ہوا و از ملت است
 باز اسے ناوان بخش اند مگر
 وعدتے گم کردہ ہر پارہ
 و انم از داغے کہ در سائے تست

میر خلیل! از مکر پنهانی بترس از ضیاع روح افغانی بترس
ز آتش مردانِ حق می آموزمت نکمت از پیرِ روم آموزمت

تذوق از حق جو مجو از زید و عمر

مستی از حق جو مجو از بنگ و سنر

گل محسن گل را نخورد گل را بخور

ز آنکه گل خوار است دائم زرد و رو

دل بگوتا جاوداں باشی جوان

از تجسلی چہرات چون از غواں

بندہ باش و بر زمین و چون سمند

چون بنسازہ نے کہ برگردن برندا

شکوہ کم کن از سپہرِ لاجورد
 از بختِ مِ ذوق و شوق آگاہ شو
 عالمِ موجود را اندازہ کن
 برگِ سازِ کائنات از وحدتِ آیت
 در گذر از رنگِ بویائے کہن
 این کہن سا مان نیرزد باد و جو
 زندگی بر آرزو وارد و اساس
 چشم و گوش و ہوش تیز از آرزو
 ہر کہ تخمِ آرزو در دل نہ کشت
 آرزو سرمایہ سلطان و مہیر
 جز بگرد آفتابِ خود مگرد
 ذرہ بہ صیادِ مہر و ماہ شو
 در جہاں خود را بلند آوازہ کن
 اندرین عالم حیات از وحدتِ آیت
 پاک شو از آرزو ہائے کہن
 نقش بندِ آرزوئے تازہ شو
 خویش را از آرزوئے خود شناس
 مشقتِ خاک کے لالہ خیز از آرزو
 پائمالِ دیگران ہیں رنگ و خشت
 آرزو جامِ جہاں ہیں فقیر

آب و گل را آرزو آدم کنند آرزو ما را از خود محرم کنند
 چمن شتر را از خاک ما بر می جند ذره را پهنائے گردوں می دہد!
 پورا آذر کعبہ تعمیر کرد از ننگا ہے خاک را اسیر کرد

تو خودی اندر بدن تعمیر کن
 مشت خاک خویش را اسیر کن

مسافر وارمی شو بہ شہر کابل و حاضر ^{میشود}

بخصوصاً حضرت ^{رحم} شہید

شہر کابل! خطۂ جنت نظیر آبِ حویاں از دلک تاش بگیر!

چشم صائب از سوادش سرچین روشن و پائندہ باداں سرزمین

در ظلام شب سمن زارش نگر بر بساط سبزہ می غلطد سحر!

آن دیار خوش سواداں پاک بوم باد او خوشتر ز باد شام و روم

آب و براق و خاش تا بناک زندہ از موج نسیمش مژہ خاک

○ مرزا صائب تبریزی در مدح کابل میگوید

”خوشا وقتی کہ چشم از سوادش سرچین کرد“

ناید اندر حرف و صوت اسرار او
 آفتابان خفست در کسار او
 ساکنانش سیر چشم و خوش گهر
 مثل تیغ از جوهر خود بے خبر
 قصر سلطانی که ناشد لکنت است
 ز انراں را گرد راهش کمیاست
 شاه را دیدم در آن کاخ بلند
 پیش سلطانے فقیرے درو مندا
 خلق او تسلیم دلہا را کشود
 رسم و آئین ملوک آنجہا نہ بود
 من حضور آن شر و الا گھر
 بے نوامردے بدر بارے عمر
 جانم از سوز کلاش در گداز
 دست او بوسیدم از راه نیاز
 پادشاہے خوش کلام و سادہ پوش
 سخت کوشش و نرم نوحے و گرم جوش
 صدق و اخلاص از نگامش آشکار
 دین دولت با ز وجودش استوار
 خالی و از نوریاں پاکیزہ تر
 از تمام فقر و شایہی با خبر

وز نگاہش روزگارِ شرق و غرب
 حکمت اور از دارِ شرق و غرب
 شہرِ بایں چوں حکیمانِ نکتہ دان
 راز دوان مد و جزد مہمتاں
 پردہ ہا از طلعتِ معنی کشود
 نکتہ ہائے ملک وین را نمود
 گفت ازاں آتش کہ داری بدن
 من ترا دانم عنبرِ نیرِ خوشین
 ہر کہ اورا از محبتِ نگ و بہت
 در حضورِ آن مسلمانِ کریم
 دینم این سرمایہ اہل حق است
 اندر وہر بہت دارا انتہا است
 نشہ حسد فہم بخون او دوید
 حیدر از تیر وئے او خیر کشا است
 گفت ناورد در جہاں بے چارہ بود
 داند واندہ اشک از چشمش چکید
 از غم دین و وطن آوارہ بود

کوہ و دہشت از اضطرابم بخیر از غمسان بے حسابم بخیر
 نالہ بابانگ ہزار آہمیں اشک با جھٹے بہار آہمیں
 غیر تدرآن غمگسار من نہ بود
 قوتش ہر باب را بر من کشود

گفتگوئے خسرو والاثراد باز با من جذبہ سہرشار داد
 وقت عصر آمدے لصلوات آن کہ مومن را کند پاک از جہات
 انتہائے عاشقان سوز و گداز کہ دم اندر اقتدائے او نماز

راز ہائے آن قیام و آن سجود
 جذبہ بزم محسراں نتواں کشود!

بر مزار شهنشاہِ بابر خلد شیبانی

بیا که سازِ فرنگ از نو بر افتاد است
 درون پرده او نغمه نسبت فریاد است!
 زمانه کهنه بستان را هزار بار آراست
 من از حرم نگذشتم که پخته بنیاد است
 درفشِ ملت عثمانیاں دوباره بلند
 چه گوئمت که به تیموریان چه افتاد است!
 خوشا نصیب که خاک تو آرمید اینجا
 که این زمین ز طلسمِ فرنگ آزاد است!

هزار مرتبہ کابل نکوتر از دلی است
 و کہ آن عجزہ عروس ہزارہ داماد است
 درون دیدہ نگہ دارم اشکِ خونیں را
 کہ من فہتیرم و این دولتِ خدا داد است
 اگرچہ پیرِ سرم و ردِ کالہ دارد
 کعبہ نگاہ کہ بر تہ تیز پولاد است

سفر بغزنی زیارتِ رحیم سنائی

از نواز شہائے سلطان شہید
 صبح و شام، صبح و شام روزِ عید
 نکتہ سنج خاوران ہندی فقیر
 میہمانِ خسرو کیوں سریر
 تاز شہرِ خسروی کو دم سفر
 شد سفر بومین سبک ترازِ حضر
 سینہ بکشاوم باں باجے کہ پاد
 لالہ دست از فیض او در کوہ سار
 آہ! بغزنی آلِ حسین علم و فن
 مرغزاد شیر مردان کہن
 دولت محمود را زیبا عروس
 از حنا بندان او دانائے طوس
 نختہ در خاکش حکیم غزنوی
 از نوازے او دل مردان قوی
 آلِ حکیم غیب آلِ صاحب مقام
 ترک جوشِ رومی از ذکرش تمام

من زُپیدا اوز پنهان در سرور
 او نقاب از چہرہ ایمان کشود
 ہر دور از حکمت قرآن سبق
 در فضائے مرتدا و سوختم
 گفتم اے بنیندہ اسرارِ جاں
 عصر ما وارفتہ آب و گل است
 مومن از افرنگیاں دید آنچه دید
 تا نگاہ او ادب از دل نخورد
 اے حکیمِ غیبِ امامِ عارفان
 آنچه اندر پردہ غیب است گوے
 ہر دور اسرما یہ از ذوق حضور
 فکر من لغت بدیر مومن وانمود
 او ز حق گوید من از مردانِ حق
 تا مستعارِ نالہ اند و ختم
 بر تو روشن این جہان و آجہاں
 اہل حق را مشکل اندر مشکل است
 فتنہ با اندر حرم آمد پدید
 چشم اورا جلوہ افرنگ برد
 پختہ از سفیض تو خامِ عارفان
 بوکہ آب رفتہ باز آید بجوے

روح حکیم سنائی از ہشتاد و نین

جواب می ہد

راز دین خیر و شکر شتم ز فقر زندہ و صاحب نظر شتم ز فقر
 یعنی آن فقرے کہ داند راہ را بسیند از نور خودی اللہ را
 اندرون خویش جوید لا الہ در تہ شمشیر گوید لا الہ
 فکر جاں کن چوں زبان بر تن متن ہچو مرداں گوئے در میدان فلک
 سلطنت اندر جہان آب و گل قیمت اوقطہ از خون دل
 مومناں زیر سپہر لا جورد زندہ از عشق اندونے از خواب خورد
 می ندانی عشق و مستی از کجاست؟ این شعاع آفتاب مصطفیٰ است

زندہ تاسوزا و در جان تست
این نگہ دارندہ ایمان تست
بہر شوا از رموز آب و گل
پس بزن بر آب و گل اکسیر دل
دل زدیں سرختمیہ ہر قوت است
دیں ہمہ از معجزاتِ صحبت است
دیں مجواندر کتب اے بے خبر
علم و حکمت از کتب دین از نظر
بو علی دہندہ آب و گل است
بیخبر از خستگیاں دل است
نیش و نوش بو علی سینا بہل
مصطفیٰ بحر است موج او بلند
چارہ ساز یہائے دل از اہل دل
مدتے بر ساحلشن بچیہ
خیزو این دریا بجوئے خویش بند
یک ماں خود را بدریا در شکن
لطیفہ ہائے موج او ناودیدہ!
تا روان رفت باز آید بہ تن
نامہید از رحمتِ عالم مشو
اے مسلمان جسرا براہ حق مرو

پر وہ بگذاشت کارائی گزین
 دوش دیدم فطرت بیاب را
 چشم او بر زشت و خوب کائنات
 دست او با آب و خاک اندر ستیز
 گفتمش در جستجوی رکبتی؟
 گفت از حکم خدائے ذوالمنن
 مشقت خاک را بصد رنگ آرزو
 آخر او را آب رنگ لہ داد
 باش تا بینی بہار دیگرے
 ہر زمان تدبیرا وار و رقیب
 تا بہ لرزد از سجود تو زمین
 روح آن ہنگامہ اسباب را
 در نگاہ او عنیوب کائنات
 آن ہم پیوستہ این لرزید
 در تلاش تار و پوسے رکبتی؟
 آدمے نو سازم از خاک کہن
 پے بہ پے تابید و سنجید فرود
 لا الہ اندر ضعیف و نہاد
 از بہار پاستان رنگیں ترے
 تا نگیری از بہار خود نصیب

برورون شاخ گل دارم نظر غنچہ ہا را دیدہ ام اندر سفر
 لالہ را در وادی و کوه و دمن از میدان باز نتوان داشتن
 بشتو و مردے کہ صاحب جستجو بہت
 نغمہ را کوہ سنوز اندر گلو بہت!

بر مزارِ سلطان محمود علیہ الرحمۃ

خیر و اذول نالہ ہا بے اختیار
 آں دیار و کاخ و کوہ پرانہ بسیت
 گنبدے اور طوفِ اوچرخ بریں
 آنکہ چوں کو دک لب کو ترشست
 برق سوزاں تیغ لے زہار او
 زیر گردوں آیت اللہ تشرش
 شوخی منکرم مرا از من ر بود
 رخ نمود از سینہ ام آفتاب
 آہ آں شہرے کہ اینجا بود پارہ
 آں شکوہ و قال و فرافسانہ بسیت
 تربتِ سلطان محمود بسیت این
 گفت در گوارہ نام او نخت
 دشت و در لرزندہ از بلغار او
 قدسیاں قرآن ہر برترش
 تا نبوم در جہان بیوزد
 پردگہا از فروش بے حجاب

مہر گردوں از جلالش در رکوع
 وارہیدیم از جہانِ چشم و گوش
 شہرِ عزیزین! یک بہشتِ نگ بو
 قصر ہائے اوقطار اندر قطار
 نکتہ سنج طوس را دیدم بزم
 روح سیر عالم اسرار کرد
 آن ہمہ شتافی و سوز و برود
 تخم اشکے اندران ویرانہ کاشت
 از شعاعش دوش می گرد و طلوع!

فاش چوں امروز دیدم صبح دوش
 آجوبہا نغمہ خواں در کاخ و کو
 آسماں باقبہ ہائیش ہم کنار
 لشکر محو را دیدم بزم
 تا مرا شوریدہ بیدار کرد
 در سخن چوں زند لے پروا جسو
 گفتگو با خدا سے نوشتن شنت

تا نبودم بخیب راز راز او
 سوختم از گرمی آواز او

مناجاتِ مردِ شوریدہ ویرانہ غزنی

لالہ بہر یک شعاع آفتاب دارواندر شاخ چندیں پہنچ تباب
 چوں بہار اورا کند عریان فاش گودش جز یک نفس انجام باش!
 ہر دو آمد یک گور اساز و برگ من ندانم زندگی خوشتر کہ مرگ!
 زندگی پیچہ مصافِ نیش و نوش رنگِ نم امروز را از خونِ دوش!

الاماں از مکرِ ایامِ الاماں

الاماں از صبح و از شامِ الاماں!

اے خدا! نقش بندِ جانِ تن با تو این شوریدہ دارد یک سخن
 فتنہ ہا بسیم دریں دیر کہن فتنہ ہا در خلوت و در انجمن

عالم از تفسیر تو آمد پدید
 یا خدائے دیگر اور آفت پدید
 ظاہرش صلح و صفا باطن ستیز
 اہل دل را شیشہ دل ریز ریز
 صدق و اخلاص صفا باقی نما
 ”آن قدح بشکست آن ساقی نما“
 چشم تو بر لاله رویان فرنگ
 آدم از افسونِ شاں بے آب و رنگ
 از کہ گیر در ربط و ضبط این کائنات؟
 اے شہیدِ عشوہ لات و منات!
 مرد حق آن بندہ روشن نفس
 نامب تو در جہاں و بود و پس
 او بہ بندِ نقرہ و فرزندِ وزن
 گر تو انی سو منات او شکن
 این مسلمان از پرستار ان کسیت؟
 در گریبانش یکے ہنگامہ غسیت!
 سینہ اش بے سوز و جانش بے خروش
 او سہ اہل است و صور او خروش!
 قلب او نامحکم و جانش نرند
 در جہاں کالائے او نا از حمند

در مصافِ زندگانی بے ثبات دارد اندر آستین لاتِ منات
 مرگ را چون کافران داند ہلاک آتش او کم بہا مانندِ خاک!
 شعلہ از خاکِ او باز آفریں آن طلب آں جستجو باز آفریں
 باز جذبِ اندیوں اور ابدہ آن حسنونِ ذوقنوں اور ابدہ
 شرق را کن از وجودش استوار صبح فردا از گریانش برار!

بحرِ آسم را بچوبِ او شکاف
 از شکوہش لوزہٴ سنگن بہ قاف!

قدھار و زیارتِ خمر و مہربان

قدھار آل کشورِ مینو سواد اہل دل را خاکِ او خاکِ مراد
 رنگِ ہا بویہا ہوا ہا آب ہا آب ہا تا بند چوں سیما سب ہا
 لالہ ہا در حنوتِ کہسار ہا نالہ ہا بیخ بستہ اندر نالہ ہا
 کھڑے آل شہر است ہا را کھڑے دو است سارہ ہاں بر بند محل سوتے دو است

می سرایم دیگر از یارانِ خجند

از نواسے ناقہ را آرام بوجہدا

غزل

از دیرِ منغانِ آیم بے گردشِ صہبامست!
 در منزلِ لاکووم از بادہِ الہامست!
 دانم کہ نگاہِ او ظرفِ ہمہ کس بیند
 کردہست مراسقی از عشوہ و ایامست!
 وقت است کہ بکشتایم میخانہ رومی باز
 پیرانِ حرمِ دیدیم در صحنِ کلیسامست!
 این کارِ حکیمِ نسبت، دامنِ کلیمِ گیر
 صد بندہ ساحلِ مست، یک بندہ دریامست!

دل را چسبن بدم از بادِ چسبن افسرد
 میرود به خیبانها این لاله صحرامست!
 از حرفِ دلا و پریش اسرارِ حرم پیدا
 دی کافر کے دیدم در واوئی لطجامست!

سینا است کہ فاران است یارب چچ مقام است این؟
 ہر ذرۂ خاک من چشمے است تماشا مست!
 خرقۃ ال برزخ لا یغیان ۱۱ دیدش در نکتہ لی خرقتان ۱۲
 دین او آئین او تفسیر کل در حبین او خط تفتدیر کل

۱۱۔ بَرزَخٌ لَّا یَغْیَانُ: تلمیح بآیہ قرآن

۱۲۔ لٰی خَرَقَتَانِ الْفَقْرَ وَالْجَهَادَ۔ حدیث

عقل را او صاحبِ اسرار کرد	عشق را او تیغِ جوهرِ اسرار کرد
کاروانِ شوق را او منزل است	ماہمہ یکِ مشتِ خاکِ کیم و دل است
اشکارا ویدیش اسرارے بہت	در ضمیرش مسجدِ اقصائے ماہست
اندازِ پیرہنِ او بوسے او	داد ماہِ نعرۃ اللہ ہوا
با دلِ من شوقِ لیے پروا چہ کرد!	بادۂ پُر زورِ باہمیں ناچہ کرد!
رقصد اندر سینہ از زورِ جنوں	تا نہ راہِ دیدہ می آید بروں!
گفت من جبرِ بلیم و نورِ مہمیں	پیش ازیں اور اندیدم این چنین!
شعرِ روحی خواند و خندید و گریست	یارِ بایں دیوانہ فرزانہ کیست!
در رسمِ با من سخن نہ اندانہ گفت	از مے و مِخ زادہ و پیمانہ گفت!

۰ اسرارے: تبیح بایہ قرآنی

گفتنش این حرفِ پیاکانہ چسپیت لب فرو بند این مقامِ عاشقی است
 من ز خونِ خویش پروردم ترا صاحبِ آسحہ کرم ترا
 بازیاب این نکتہ را اے نکتہ رس عشقِ مراں ضبطِ احوالِ است لبس
 گفت عقل و ہوش آزار دل بہت! مستی و وارفتگی کارِ دل بہت!

نہرا ز دنافتا داندر سجود

شعلہ آواز او بود، او نبود!

بر مزارِ حضرت احمد شاہ بابا علیہ الرحمہ

موسسِ ملتِ افغانیہ

تربتِ آلِ خسر و روشن ضمیر از ضمیرش ملتِ صوتِ پذیر

گنبدِ اورا حسم داند سپہر با فروغِ از طوفِ اوسیمائے ہر

مثلِ فاتحِ آلِ امیرِ صفِ شکن سکہ زوہم با تسلیمِ سخن

ملتے را واد ذوقِ جستجو قدسیاں تسبیحِ خواں بر خالِ او

از دلِ دستِ گہریزیے کہ داشت سلطنتِ ہا برو بے پراگنداشت

نکتہ سنج و عارف و شمشیرن روحِ پاکش با من آمد و سخن

۵۔ فاتح: سلطان محمد فاتح فاتح قسطنطنیہ

گفت می انم مقام تو کجا ست
 نغمہ تو خاکیاں را کیمیا ست
 خشت و سنگ از فیض تو داراے دل
 روشن از گفتار تو سیناے دل
 پیش ما اے آشنائے کوئے دوست
 یک نفس بنشین کہ داری بوئے دوست
 اے خوش آں کو از خوری آئینہ سا
 وندراں آئینہ عالم را شناختا
 پیر گردید این زمین و این سپهر
 ماہ کور از کور چشمیہائے مہر
 گرمی ہر سنگا مہ می بایدیش
 تا نختیں رنگ و بو باز آیدیش
 بندہ مومن سیریلی کند
 بانگ او ہر کہنہ را برہم زند
 اے ترا حق واد جان ناشکیب
 تو ز سر ملک وین داری نصیب

فاش گو با پور نادرفاش گوے

باطن خود را بہ ظاہر فاش گوے

خطابت پادشاہ اسلام علیہ السلام حضرت طاہر شاہ

اَیَّدَہُ اللّٰهُ بِنَصْرِہٖ

لے قبائے پادشاہی برتور است سایہ تو خاک مارا کیمیاست

خسروی را از وجود تو عیار سطوت تو ملک دولت یاصفا

از تو اے سرمایہ فتح و ظفر تخت احمد شاہ راشانی دگر

سینہ ہا بے مہر تو ویرانہ بہ از دل و از آرزو بیگانہ بہ

آبگوں تنیخے کہ داری در کمر نیم شب از تاب او گرد و سحر

نیک می دانم کہ تیغ ناور است من چہ گویم باطن او ظاہر است

حرف شوق آوردہ ام از من پذیر

از فقیرے مر سلطانہ بگیر

اے نگاہ تو زشتا ہیں تیز تر
 ایں کہ می بینیم از تقدیر کیسیت؟
 روز و شب آئینہ تدبیر ماست
 باتو گو تم اے جوانِ سخت کوش
 ہر کہ خود را صاحبِ امروز کرد
 او جهانِ رنگ بورا آبروست
 مرد حق سرمایہ روز و شب است
 بندہ صاحب نظر پیرام
 از نگاہش تیز تر شمشیر نیست
 لہذا از اندیشہ آں بختہ کار
 گرد این ملکِ خدا داورے نگر
 چہسیت آں حزیے کہ می بست و
 روز و شب آئینہ تقدیر ماست
 چہسیت فردا؟ دختر امروز دوش
 گرد او گرد و سپہر گرد
 دوش از او امروز از او فرو است
 زان کہ او تقدیر خود را کوکب است
 چشم او بینایے تقدیر ام
 ماہمہ پیر! او بخت پیر نیست
 حادثات اندر بطون وز کار

چوں پدراہل ہنر را دوست دار
 بندہ صاحب نظر را دوست دار
 ہمچوں آن خلد آشیاں بیدارزی
 سخت کوشش و پرہم و کرارزی
 می شناسی معنی کرار حلیت؟
 این مقامے از مقامات علی^{رض} است
 امتاں را در جہان بے ثبات
 نیست ممکن جز بکار حیات
 سرگذشت آل عثمان را نگر
 از فریب غریباں خونیں جگر
 تا ز کرار می نصیب داشتند
 در جہاں دیگر علم افراشتند
 مسلم ہندی چرا میداں گذشت؟
 ہمت او بولتے کرار می شدت
 مشیت خاکش آنچناں گزیدہ سرد
 گرمی آواز من کار سے نکروا
 ذکر و فکر ناوری در خون تست
 قاہری باللببری در خون تست
 اے فروغ دیدہ برنا و سپیر
 ستر کار از ہاشم و محمود گیسر

ہم ازاں مرتے کہ اندر کوہ و دشت
 حق ز تیغ او بلبند آوازہ گشت
 روزہا شب ہا تپیدن می تو اں
 عصر و بگر آتش بریدن می تو اں
 صد جہاں باقی است قرآن ہنوز
 اندر آیتش یکے خود را بسوز
 بازفتاں را ازاں سوزے بدہ
 عصر اورا صبح نو روزے بدہ
 ملتے گم گشتہ کوہ و کمر
 از جہنیش دیدہ ام حمزے دگر
 زانکہ بود اندر دل من سوز و درد
 حق ز تقدیرش مرا آگاہ کرد
 کار و بارش را نکو سنجیدہ ام
 آنچہ پنهان است پیدا دیدہ ام
 مرد میدان زندہ ز اللہ ہوں است
 زیر پائے او جہان چار سوت
 بندہ کو دل غیبی اللہ ہوں است
 می تو اں سنگ از زجاج او شکست

۵۔ والا حضرت شاہ ولی خان

اونگنجد در جهان چون و چسند تهمت ساحل با این در مہمند

چوں ز روئے خویش برگیر و حجاب

او حساب است او ثواب است او عذاب

برک ساز ما کتاب و حکمت است این دو قوت است سبب اعلیٰ است

آن فتوحات جهان فوق شوق این فتوحات جهان تحت فوق

ہر دو نعم خدائے لایزال مومنان آن جمال است این جلال

حکمت اشیا فرنگی زاد نیست اصل او جز لذت بحیاء نیست

نیک اگر بینی مسلمان زادہ است این گہرازد دست ما افتادہ است

چوں عرب اندر اروپا پرکش علم و حکمت را بنا و بگیر نہا

وانہ آن صحرا نشینان کاشتند جہاںش افزنگیاں برداشتند

این پری از شیشہ اسلافِ مست
 باز صیدش کن کہ او از قافِ مست
 لیکن از تہذیبِ لادینہ گریز
 زان کہ او با اہل حق دارند ہمتیز
 فتنہ ہا این فتنہ پر از آورو
 لات و عترتے و حرم باز آورو
 از فسوس دیدہ دل نا بصیر
 روح از بے آبی او تشنہ میر
 لذتِ بیتابی از دل می برد
 بلکہ دل زیں سپیکر گل می برد
 کہنہ دزوسے غارت و بر بلاست
 لالہ می نالہ کہ داغ من کجاست
 حق نصیب تو کند رذوق حضور
 باز گویم آنچہ گفتم در زبور
 ”مردن و ہم زسیتن لے نکتہ رس
 این ہمہ از اعتبارات است و بس

مردِ کر سوزِ نوا را مردِ
 لذتِ صوت و صدا را مردِ
 پیشِ چنگِ مستِ مستِ مستِ کورِ
 پیشِ رنگِ زندہ در کورِ مستِ کورِ
 روحِ باحقِ زندہ و پائیدہ است
 ورنہ این را مردہ آن را زندہ است
 آنکہ حئی لایموتِ آبد حق است
 بسین باحقِ حیاتِ مطلق است
 ہر کہ بے حق ز نیست جز مردارِ نیست
 گرچہ کس در ماتم اوزارِ نیست

بر خور از قرآن اگر خواهی ثبات
 می دهد ما را پیام لا تخف
 قوت سلطان و میر از لاله
 تا دو تیغ لاله ادا شتیم
 خاوراں از شعله من روشن است
 از تب تا بم نصیب خود بگیر
 گوهر دریائے قرآن سفته ام
 باسلما ناں غم بخشیده ام
 عشق من از زندگی دار و سراغ
 نکتہ ہائے خاطر افزونے کہ گفت؟
 در ضمیرش دیدہ ام آب حیات
 می رساند بر مقام لا تخف
 ہیبت مرد فقیر از لاله
 ما سول اللہ را نشان نگذاشتیم
 اے خنک مردے کہ در عصر من است
 بعد ازیں ناید چو من مرد فقیر!
 شرح رمز صبغۃ اللہ گفتہ ام
 کہند شاخے رائے بخشیدہ ام
 عقل از صہبائے من روشن ابلاغ
 باسلماں حرف پرسوزے کہ گفت؟

باچونے نالیدم اندر کوہ و دشت
 تا مقام خویش برین فاش گشت
 حرف شوق آموختم واسو ختم
 آتش افسردہ باز آفرود ختم
 با من آہ صبح گل ہے دادہ اند
 سطوت کو ہے بکاس ہے دادہ اند
 دارم اندر سینہ نور لاکا لہ
 در شراب من سرور لاکا لہ
 فکر من گردوں میر از فیض است
 جوئے ساحل نا پذیر از فیض است

پس بگیر از بادۂ من یک دو جام
 تا در خنقی مثل تیغ بے نیام!

پندرہ روزہ ہفت روزہ "پاکستان" میں شائع
کئے گئے ہیں۔ یہ اخبارات اقبال اور مولانا جواہر لعل نہرو کی

شیخ غلام علی

کشمیر

کشمیر بازار
لاہور